

רב הסדא אמר: נפסקו נקרעו או ניקבו **שתיים** דופנות⁽²⁵⁾ של שני בתים הרי התפילין עדיין **כשירות**, אך אם ניקבו **שלוש** דפנות של הבתים הרי התפילין **פסולות**.

אמר רבא: לא אמרן שבשתי דפנות של שני בתים אין הנקבים והקרעים פוסלים **אלא** כשהיו הנקבים זה **שלא כנגד זה**, שלא נראה הקרע האחד לקרע השני, **אבל** אם היו זה **כנגד זה**, בשתי דפנות סמוכות, הרי התפילין **פסולות** אפילו בשני קרעים בלבד!

והוסיף רבא אומר: וזה **כנגד**⁽²⁶⁾ זה דאמרן דפסולות **נמי לא אמרן אלא בחדתתא**, שהיה עור הבתים חדש, שהנקבים והקרעים מעידים על העור שהוא מקולקל מצד עצמו, **אבל** אם אירעו שני הקרעים הסמוכים **בעתיקתא** בעור ישן **לית לן בה לפסול**, משום שאין העור כשלעצמו נחשב עור מקולקל אלא שאירעו בו הקרעים מחמת יושנו⁽²⁷⁾.

אמר ליה אבבי לרב יוסף: היכי דמיין עור **חדתתא**, והיכי דמיין עור **עתיקתא**?

אמר ליה רב יוסף: כל היכא דמיתלי ביה **בשילחא**, כשאוחז את העור ומפשט אותו, **והדר חליב**, ובשעה שמרפה ממנו ומניחו הוא חוזר ומתכווץ כמו שהיה מקודם זהו עור **עתיקתא**, שגם כשמתרחב חוזר ומתכווץ. **ואידך**, שאינו מתרחב ואחר כך חוזר ומתכווץ זהו עור **חדתתא**!

לה-ב

ואי נמי כל היכי דכי מיתלי ביה במתנא, כשאוחז אדם ברצועה ומושך אליו את התפילין **אתייה התפילה אבתריה** ואינה נקרעת **חדתתא**. **ואידך**, אם התפילה נקרעת **עתיקתא**!

אבוי הוי יתיב קמיה דרב יוסף, איפסיק ליה **לאבוי רצועה דתפילי**. **אמר ליה אבוי** לרב יוסף: **מהו למיקטריה** את הרצועה שנקרעה?

אמר ליה רב יוסף: **זקשרתם** כתיב **שתהא קשירה** "תמה", והיינו נאה, ורצועה שיש בה קשר [חורץ מהקשר שבראש] אינה רצועה נאה⁽²⁸⁾.

הרי"ף היא שגם בנפסקו שלש את החילוק הזה בין ישן לחדש.

27. והרי"ף מפרש להיפך. שישן פסול מכיון שחוששים שמרוב היושן ימשיך להקרע. אך בחדש שהעור עדיין חזק, לא חוששים בו שיקרע וכשר.

28. כתב הרא"ש (הלכות תפילין סי' י"א) שכל זה דווקא ברצועות המקיפות את הראש והזרוע. שהן קושרות את התפילין ולכן רצועה קשורה פסולה כי צריך קשירה תמה. אך שאר הרצועות התלויות ואינן קושרות את התפילין, מועיל בהן

25. והרמב"ם (פ"ג מתפילין הי"ח) ביאר באופן אחר לגמרי. שהמדובר הוא על חוטי התפירה של הבית. שאם נפסקו שלש תפירות הרי התפילין פסולות. ואם נפסקו שתי תפירות אם הן זה בצד זה פסול. ואם אינן זה בצד זה כשר. ובשו"ע (לג סעיף א' וב') הביא את שתי השיטות. דעת רש"י שמדובר לגבי קרע בדפנות הבתים. ודעת הרמב"ם שמדובר לגבי פסיקת חוטי התפירה.

26. לפי גירסא זו החילוק בין חדש לישן הוא בנפסקו שתיים זה כנגד זה. אבל בנפסקו שלש אין חילוק ופסול בין בחדש בין בישן. אך גירסת

אמר ליה רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי: מהו למיתפריה לרצועה שנקרעה, ועייליה לתפירה לגאון, לצידה הפנימי של הרצועה, בצורה שלא תראה כלפי חוץ?

אמר ליה רב אשי: פוק חזי מה עמא דבר! צא וראה כיצד נוהגים האנשים ברצועה שנקרעה, שאינם קושרים אותה, ואף אתה לא תקשור (29).

אמר רב פפא: גרדומי רצועות, והיינו רצועות התפילין שאחרי הקשר של ראש [ששיעור אורכן מתבאר לקמן] שנחתכו, ונשתייר מהן שיור מועט והיינו "גרדומין" [שהן כינוי לשיורין] הרי הן כשיירות, כיון שבתחילה היה בהן כשיעור הרי גם עתה שנחתכו ונשתייר פחות מכשיעור הם עדיין ראויים למצותן, מדין "גרדומי מצוה", וכמו בגרדומי ציצית!

ודחינן לדברי רב פפא: ולא מילתא היא! שאין דין "גרדומין של מצוה" נוהג ברצועות

התפילין. וראיה לדבר מדאמרי בני רבי חייה: גרדומי חוטי תכלת של ציצית וגרדומי אזור שנשתיירו מקלחי האזור שמזים בהם מי חטאת [של אפר פרה אדומה] על המטהרים מטומאת מת, הרי הם כשיירין גם כשלא נשתייר בהם השיעור הראוי לתחילת קיום המצוה!

ומזה שלא כללו בני רבי חייה את גרדומי רצועות התפילין בכלל הדברים שגרדומים כשרים בהם, מוכח שלא נאמר ברצועות תפילין דין גרדומין, אלא רק בציצית ובאזור נאמרו משום דתשמישי מצוה נינהו. אבל הכא, רצועות תפילין דתשמישי קדושה נינהו, לא [שהרי יש קדושה ברצועות התפילין מה שאין כן בציצית ובאזור]. ולכן צריך שיהיה בהן את השיעור תמיד, הלכך אין בהם דין גרדומין. [ועיין באור שמח בהלכות לולב במה נוהג דין גרדומין].

והשתא דייקנן: מזה שלא מועיל ברצועות התפילין דין גרדומין מוכח מכלל זאת דאית

קשירה לרצועה.

וברצועה של יד מבואר בשו"ע (ל"ג ה') שצריך שתהיה רצועה שלימה בשיעור שתקיף את הזרוע ויגיע אח"כ לאצבע האמצעית ויכרוך עליה שלש פעמים. ולשאר הרצועה המקיפה את היד שבע פעמים לזה מועיל רצועה קשורה.

ובביאור הלכה הביא שנחלקו האחרונים בזה, כאשר יש רצועה שלימה בשיעור הקפת הזרוע ועד שמגיע לאצבע וכריכת שלש פעמים. ושאר הרצועה קשורה. שדעת המחצית השקל שבאופן זה צריך לכרוך את הרצועה פעם אחת על הזרוע ולהביא אותה לאצבע ולכרוך ג"פ. ורק אחר כך לעשות את שבע הכריכות על הזרוע. כדי שתהיה כריכת האצבע ברצועה

השלימה ולא בקשורה.

אך מהר"ש קלוגר בספר החיים חולק, וסובר שעושה את הכריכות כדרכו. שמכיון שיש ברצועה השלימה שיעור שתגיע לאצבע ויכרוך, ורצועה זו ראויה לקשירה כראוי, שוב שייך בזה הכלל כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. וכמו כן כאן כיון שראוי לקשירה אין הקשירה מעכבת.

29. כך פירש רש"י. והתוס' הביא מרבינו תם שפירש הפוך. שמנהג העולם להכשיר ברצועה תפורה. ובשו"ע (ל"ג ה') הובאו שתי הדעות. וסיים המחבר שבשעת הדחק יש לסמוך על המכשירים בתפירה, כדי שלא לבטל מצוות

להו שיעורא.

והוינן בה: **ובמה** הוא שיעורן?

[לרש"י השאלה היא ביחס לרצועות של תפילה של ראש התלויות על הגוף, לאחר הקשר של ראש, ולהרבה ראשונים⁽³⁰⁾, וכן הוא להלכה, הבעיה היא ביחס לשיעור הרצועות של תפילה של יד. הסוגיא להלן מתבארת לפי רש"י!].

אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש: כמרחק שבין אחת האצבעות [שלקמן] יתבאר איזו היא] **עד אצבע צרדה** שהיא האצבע הסמוכה לאגודל⁽³¹⁾, והנקראת כן מלשון "צרדה", בהיותה סמוכה לאגודל, כשם ששתי נשים הנשואות לבעל אחד נקראות צרות זו לזו.

רב כהנא מחוי [היה מראה] **כפוף!**

רב אשי מחוי [היה מראה] **פשוט!**

לדעת רב כהנא יש למדוד את המרחק בין האצבע האמצעית [הנקראת אמה] לבין האצבע הצרדה הסמוכה לאגודל, ואילו

לדעת רב אשי יש למדוד את המרחק בין האגודל לבין האצבע הצרדה הסמוכה לו. ומכיון שהמרחק בין אמה לאצבע הוא פחות מאשר המרחק שבין אגודל לאצבע, לכן הראה רב כהנא כפוף שהוא פחות גבוה מפשוט [זקוף].

רבה, כשהיה מניח תפילין של ראש **קטר להו**, היה קושרם בראשו ואת הרצועות שלאחר הקשר **פשיט**, היה פושט אותם, **ושדי להו** ותלויות על כתפיו מאחור.

רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו, היה קולע את שתי הרצועות יחד ומשלשל אותן [ולא נתבאר אם לפניו או לאחוריו].

מר בריה דרבינא עביד כדידן, שהיה תולה את הרצועות מלפנים, כמו שאנו נוהגים, ולא היה קולע אותן.

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: קשר של תפילין שצריך לעשותו בצורת האות דל"ת [כדי שיהיה השם ש—ד—י בתפילין: שי"ן בתפילה של ראש, דל"ת בקשר של רצועות הראש ויו"ד ברצועה של יד הסמוכה לבית של יד] זהו

תפילין.

האצבע ישרה ותגיע הרצועה לראש האצבע.

ובמדרכי כתב לבאר לשיטה זו המשך דברי הגמ'. רבה קטר להו, שלא מספיק שתגיע הרצועה לאצבע אלא צריך גם שיקשור אותה על האצבע. רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו. היינו שכורך שלש פעמים על האצבע וזהו לשון מתלית, מר בריה דרבינא עביד כדידן. היינו שלא היה קושר את הרצועה כלל על האצבע ומספיק שתגיע לאצבע.

31. והתוס' הביאו מהערוך שאצבע צרדה היא

30. התוס' הביאו דעת הערוך שהנידון כאן בסוגיא הוא על שיעור רצועות של יד. ולשיטה זו מה שמבואר בגמ' עד אצבע צרדה נאמרו בזה שתי שיטות בראשונים. יש מפרשים שהכונה שאחרי ההידוק על היד יהיה רצועה כשיעור המרחק שבין אגודל לאמה או אצבע לאמה. אך יש ראשונים שפירשו שצריך שתגיע הרצועה עד האצבע של המניח. וכפוף זה שיכפוף את האצבע ותגיע לשם הרצועה. ופשוט שתהיה

הלכה למשה מסיני:

אמר רב נחמן: ונוייהן של התפילין [רש"י ביאר שני ביאורים. א. אותיות השם ש-ד-י המופיעות על התפילין, והנחשבות בתור הנוי שלהן. ב. הרצועות בצד שהן חלקות וצבועות בשחור] צריכות להראות לבר, בחוץ.

רב אשי הוה יתיב קמיה דמר זוטרא, איתתפכא ליה רצועה דתפילין הצד הפנימי של הרצועה התהפך כלפי חוץ, והצד החיצוני הצבוע בשחור התהפך כלפי פנים. [ויש מפרשים שהדל"ת שבקשר התהפכה כלפי פנים].

אמר ליה מר זוטרא לרב אשי: וכי לא סבר לה מר את מה שלמדנו שצריך שנוייהן יהיו לבר כלפי חוץ! ?

אמר ליה רב אשי: לאו אדעתאי לא שמתי לב, ושוגג הייתי!

כתוב בפרשת נצבים "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך".

תניא: רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש, שרוב שם ה' נמצא בהן האות שי"ן והאות דל"ת⁽³²⁾.

כתוב בפרשת כי תשא "והסרת את כפי וראית את אחורי".

אמר רב שמעון הסידא: מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא למשה באותו זמן קשר של תפילין של ראש הנמצא מאחורי העורף [ואמרינן במסכת ברכות [דף ו'] שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין ככתוב "נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו" ואין עוז אלא תפילין].

אמר רב שמואל בר ביררי אמר רב, ואמרי לה אמר רב אחא אריבא אמר רב הונא, ואמרי לי אמר רב מנשיא אמר שמואל: תפילין, מאימתי מברך עליהם? משעת הנחתן, לאחר שהניחן.

ומקשינן: איני, והא אמר רב יהודה אמר שמואל: כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן לפני העשיה [עובר מלשון "קודם" פסחים דף ז' עמוד ב']?

אבוי ורבא דאמרי תרויהו: מברך על

האצבע האמצעית. וכן מוכח גם בקליר.

32. זוהי דעת רש"י. שגם הדל"ת [שבקשר של ראש] והיו"ד [שבסוף הקשר של יד] הם אותיות גמורות. ולכן תפילין של ראש נקראים שם ה' נקרא עליך. מכיון שיש בהם את רוב השם.

אך התוס' חולקים על רש"י, והוכיחו שהדל"ת והיו"ד אינן אותיות גמורות.

וכתב בקרן אורה שאין כוונת התוס' שאין כלל דין לעשות דל"ת, שהרי בסוגיא בעירובין (צז). מוכח שהקשר של ראש יש לו צורה מיוחדת. אלא ודאי שגם התוס' מודים שהוא בצורת דל"ת, והם חולקים רק שהדל"ת איננו מאותיות השם.

והרמב"ם (פ"ג מתפילין ה"א) כתב וז"ל שמונה הלכות יש במעשה התפילין כולן הלכה למשה מסיני וכו', ואלו הן וכו' ושיהיה הקשר שלהן קשר ידוע כצורת דל"ת. עכ"ל. וכתב הגרי"ז שמבואר מלשון הרמב"ם שהדל"ת איננה כלל אות. אלא רק שכך היא צורת הקשר שיהיה כצורת דל"ת. מה שאין כן השי"ן היא אות גמורה וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ג מתפילין הט"ז) וז"ל אין עושין התפילין אלא ישראל שעשייתן ככתיבתן מפני השי"ן. עכ"ל. הרי שהשי"ן היא אות גמורה ויש לה דין של כתיבת התפילין.

התפילין משעת הנחה ועד שעת קשירה⁽³³⁾ וכיון שלא קשרן עדיין עובר לעשייתן הוא, ולפני הנחתן על היד אין לברך מפני שזהו עובר לעובר, ואין להקדים כל כך את הברכה, אלא מברך סמוך לעשיית המצווה לפני העשיה.

אמר רב הסדא: סח בין הנחת תפילה של יד להנחת תפילה של ראש חוזר ומברך על של ראש!

ודייקין: סח, אין, צריך לברך על של ראש, אך אם לא סח, לא מברך על של ראש.

וקשה, והא שלא רב חייא בריה דרב הונא משמיה דרבי יוחנן: על תפלה של יד אומר "ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין", על תפילין של ראש אומר "ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין". ומוכח מדברי רב חייא שבין סח בין לא סח מברך שתים, אחת על של יד ואחת על של ראש?

ומתריצין: אבוי ורבא דאמרי תרווייהו לפרש שאם לא סח בין הנחת תפילה של יד לתפילה של ראש מברך אחת רק על של יד בלבד, ופוסט בברכה זו גם⁽³⁴⁾ את של ראש,

עוד הקשה מהתוספתא שם (הי"ט) שההולך להפריש תרומה ומעשרות מברך על כולם יחד ברכה אחת אשר קדשנו במצותיו להפריש תרומה ומעשר. הרי שאפשר לכלול כמה מצוות בברכה אחת, וכמו כן אפשר לכלול תפילין של יד ותפילין של ראש בברכת להניח, ואין צורך בברכה נפרדת לשל ראש.

והמחבר (כ"ה ה') פוסק כרש"י שבלא סח מברך רק ברכה אחת לשתיהן. והרמ"א פוסק כדעת רבינו תם שגם בלא סח מברך על של ראש על מצוות תפילין. אלא שהוסף הרמ"א שטוב להוסיף אחרי הברכה השניה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. מחשש שהלכה כרש"י וזוהי אם כן ברכה לבטלה. ובמשנה ברורה (ס"ק כ"א) כתב בשם הפרי מגדים שיזהר מאד לומר את הברוך שם וכו' רק אחרי שגמר להדק את התפילין של ראש על הראש. שאם יאמר את הבשכמל"ו לפני שקיים את מצוות של ראש, הרי זהו הפסק בין הברכה למצווה ויצאה הברכה לבטלה וצריך לחזור ולברך.

והגרע"א בהגהות לשו"ע שם כתב עצה לצאת ידי כל הדעות בלי חשש ברכה לבטלה. שיכוין בברכת להניח תפילין כך. אם הלכה

33. התוס' הביאו את דברי רבינו אליהו. שהוכיח מכאן שצריך לקשור כל יום מחדש את קשר התפילין. וראיתו היא מזה שמבואר כאן שיש כל יום קשירה. אך רבינו תם חולק עליו. ופירש שכוונת הגמ' קשירה היא הידוק. וההידוק גם כן קרוי קשירה.

34. זוהי דעת רש"י ועוד הרבה ראשונים. שברכת להניח פוטרת בין תפילין של יד בין של ראש. ורק אם סח ביניהם צריך לחזור ולברך על של ראש ברכת על מצות תפילין.

אך דעת רבינו תם שגם בלא סח צריך לברך על של ראש ברכת על מצות תפילין, ואם סח ביניהם צריך לברך על של ראש בין להניח תפילין ובין על מצות תפילין. כי ברכת להניח פוטרת גם את של ראש. וכססה ביניהם ושוב אינה יכולה לפוטרת את של ראש צריך לברך על של ראש להניח ועל מצות.

ובביאור הגר"א (כ"ה ה') הקשה על דעת רבינו תם מהתוספתא בברכות (פ"ו הט"ו) שמבואר שם שהמניח תפילין מברך אשר קדשנו להניח תפילין. ולא נזכר כלל על מצות. הרי מוכח מזה שבדרך כלל [כשלא סח] יש רק ברכת להניח ולא על מצות.